

Új, nyitott perspektívák

Kiss Szemán Róbert: *Magyarország panaszától Szlávia panaszáig* (Irodalmi tanulmányok). ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, Budapest, 2007;
„...garázda emberek az Etymologusok” (Irodalmi tanulmányok). ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, Budapest, 2008

Kiss Szemán Róbert az utóbbi két év során két kötetben gyűjtötte össze irodalomtudományi munkáinak fontosabb eredményeit. A két kötet tanulmányai és esszéi első tekintetre – a tartalomjegyzék átlapozása nyomán – roppant változatos tematikáról árulkodnak. Hasonló esetekben könnyen felsejlik a gyanú, hogy csupán a szerző személye tartja össze a munkákat, bármelyik kötetet forgatjuk is. A könyvtáros kollégák is gondban lesznek, hogy miként oldják meg a tárgyszavazás problémáit: szerepel szláv filológia, irodalomtörténeti tárgykörben elsősorban szlovák, de figyelemre méltó cseh és magyar vonatkozású írások, kiemelt helyen Ján Kollár, s mellette magyar családtörténet, cseh barokk, de előfordul szerb irodalom, s nem kevésbé Jan Patočka élete és művészetfilozófiája, valamint a konzervativizmus és a neokatolikus irodalom közép-európai sorsfordulatainak áttekintése is. Fokozhatja a baljós gyanú érzését az is, hogy a tanulmányok javarészt konferenciákon elhangzott előadások, esetleg különböző alkalomokra írt és folyóiratokban megjelent, valóban meglehetősen heterogén anyagból állnak.

Látszatra a szerző csupán összegereblyézte, s két kis kötetben kiadta „összegyűjtött munkáit”. A részben idegen (német, cseh, szlovák) nyelveken közölt írások természetesen nem csupán a magyarországi olvasóközönségnek készültek – tehát a célközönség is heterogén. Ezek után valóban szinte meglepő lehet közös nevezőt találni. A gondosabb olvasás után – ha nem is tünteti el teljesen a nevezett gyanú kisördögét – érdekes perspektívák összjátékára, sajátos, de erős filológiai, irodalomelméleti és akár a kortárs „identitáspolitikák” diskurzusára vonatkozó érvekre s hozzá filológiai argumentumokra lehetünk figyelmesek. Az átfogalmazott gyanú szerint a szerző intenciója egyértelműen az, hogy felforgassa, valóban eredeti meglátásokkal újítsa meg a megkövülőben lévő tudományos kutatásokat

– tehát hogy ne csak egyszerűen felfrissítse az ismereteket, esetleg hogy közvetítsen a szomszéd országok filológiai eredményei között. Különösen a Ján Kollár munkásságát elemző tanulmányok a cseh és különösen a szlovák tudományos (köz)élet számára is komoly meglepetéseket tartogathatnak. Éppen ezért érdemes emlékeztetni, hogy az itt közölt jelentékeny tanulmányok közül megjelent német nyelven: *Von der Klage Ungarns bis zur Klage von Slavia im Werk von Ján Kollár*. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 52. 1–2. 2007. pp. 219–228.; illetve cseh nyelven: *Ján Kollár, veľký kreátor. Grudnlage II. Emblematický národopis: zeměpis, národopis, přírodopis a zoologie*. *Slovánský přehled* 2005. 4. 557–663.

Ha röviden összefoglalható az ambiciózus kísérlet, akkor érdemes a módszertani alapvetésre koncentrálni. Kiindulópontként egy irodalomelméleti szempontot, s ezzel látszólag laza összefüggésben két európai folyamatra vonatkozó sajátos metaforát említünk. Elsőként tekintünk a toposzok szerepét, amelyet Kiss Szemán Róbert azért választ a kutatás vezérfonalává, mert szerinte így válik tágabb kontextusban, azaz teljesebb mértékben értelmezhetővé a modern közép-európai irodalom egyik jelentékeny műve, a *Slávy dcera*. A szerző egyrészt Julius Curtius alapvető munkájára (*Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*. A. Francke AG-Verlag, Bern, MCMXLVIII.) hivatkozik, amely az irodalmi művek, illetve a különböző irodalomtörténeti korok egészen eltérő produktumai között például a toposzok vizsgálatával tud releváns összefüggéseket teremteni. A toposzok jelentőségére, s ezen belül a magyarországi humanista és barokk irodalom egyik középponti motívumának modern továbbélésére hívták fel a figyelmet Tarnai Andor *A toposzkutatás története* (1975), illetve Imre Mihály *Magyarország panasza. A Querela Hungariae toposz a XVI–XVII. század irodalmában* (1995) tanulmányai, amelyek fogódzókat nyújtanak Ján Kollár életművének egységes értelmezéséhez is. A szerző tehát a *querela* toposzára hívja fel a figyelmet, amely a *Slávy dcerá Előhangjának* alapvető motívuma. A filológiának ez esetben viszont ki kell mutatnia, hogy milyen módon került Kollár „birtokába” a Mohács utáni latin, magyar és német nyelvű irodalomban (l. *Türkenliteratur*) ismert panasz- vagy siralom-forma, a *Querela* toposza, amely egyébként részben a 79. zsoltárra, részben az antik latin hagyományra tekint vissza. A szerző a bizonyítás helyett hipotéziseket állít fel – s kérdőjelez meg egyúttal. Kiss Szemán módszertani javaslata értelmében a besztecebéányai diákkori versenymű, a *Deploratio praesentis status Hungariae* című *elégia* értelmezése, amelyet a filológia inkább csak a napóleoni háborúkra adott reflexióként interpretál, utat nyithat a *Slávy dcera* mélyebb megértéséhez: a fiatalkori mű egyértelmű bizonyítékkal szolgál arra, hogy az ifjú Kollár magas fokon ismerte, kreatív módon elsajátította és feldolgozta a magyar és a klasszikus

műveltség, ilyen értelemben a *Querela* irodalmi toposzának a hagyományait is.

Talán e rövid összefoglalás érzékelteti azt a körülményt, hogy Ján Kollár műveinek elemzése egy sajátos módszernek mintegy pompás illusztrációja jelenik meg, pontosabban mint egy esettanulmány, amely magán hordozza a módszer megannyi pozitív hozadékát. Itt azonban nem csak egy irodalomtudományi aspektus, nevezetesen a toposzkutatás eredményes alkalmazása hívja fel magára figyelmet. Ha nem vennénk észre, akkor a szerző figyelmeztet arra, hogy a közép-európai irodalmakat nem lehet a hagyományos filológiában alkalmazott nemzeti szempontok egyoldalú érvényesítésével szétszabdalni, s az így előállt fragmentumokat ugyanakkor a pusztán pozitivistá mezbe öltöztetett „tudományossággal” értékelni, illetve mint egységes egész alkotásokat, illetve életműveket igazolni. Ezzel szemben az interakciók, a térben és időben többé vagy kevésbé távol eső irodalmi, kulturális vagy társadalmi tényezők egymásra hatásának vizsgálata megtermékenyítheti a *nemzeti* irodalmak vizsgálatát is.

Kiss Szemán Róbert több perspektívából is kísérleteket tesz arra, hogy Ján Kollár gondolati útját, *irodalmi és közéleti* szerepének alakulását a kor viszonyai között elhelyezze. Ján Kollár esetében ilyen háttérnek tekinthető a barokk irodalom magyarországi hagyománya, a kor társadalmi tényezői közül az a körülmény, hogy a Deák téri evangélikus templom gyülekezetében éppen a nyelvhasználat körül keletkezett feszültség a növekedő-erősödő szlovák hívek és a német ajkú közösség között. (Mintegy mellékesen, de kénytelenek vagyunk megjegyezni: mintha a Közép-Európa népei a mai napig a nyelvi-kulturális elemet tennék nemzeti identitásuk tartópillérévé, közvetve Herder és a 19. század első felének „nemzeti nyelvész forradalmárainak”, s nem utolsósorban az aktuális Birodalmak uralmi törekvéseinek utóhatásaként.) Horváth István például a kortárs magyar romantikus-nemzeti útkeresés vitáiban hasonló módon naiv, térben és időben szintűgy hatalmas ambíciókat tápláló emblematikus földrajzot s nemzetrajzot konstruál. Horváth és Kollár munkái tehát nem csupán rivális alkotásokként és ilyen értelemben kulturális-politikai erőfeszítések mai napig ható műveiként jelennek meg, hanem éppen úgy, mint amelyek az adott korban saját közösségeiket igyekeznek modern nemzeti kulturális formába önteni – ám pontosan *ugyanabban* a térben és időben. Tehát nem csupán szemben állnak egymással, de részben ugyanazokra, vagy nagyon hasonló történelmi kihívásokra keresnek választ, nevezetesen: milyen gondolati alapokon lehet a modern nemzetet *definiálni*, hogyan lehetséges ehhez megfelelő nyilvánosságot teremteni, illetve a kialakulóban lévő nemzetet közös cselekvésre motiválni. Pontosán ebben a kontextusban érthető, hogy Kollár, Horváth és többen mások is a kor vitapartnerei közül, egymásra

reflektálnak, egymást befolyásolják – s éppen ezért az interpretáció sem elégedhet meg egyiknek a másiktól elszakított értelmezéseivel. Ha egy – akármilyen perlekedő – dialógus esetében csak az egyik fél „szövegét” értelmezzük, akkor aligha érthetjük meg, hogy valójában mit is óhajtott az illető fél közölni. Ebben a szellemben, tehát egy diskurzív térre vonatkoztatva tárgyalja a szerző Ján Kollár utóéletét – azaz fordításait, fogadtatását – a 19–20. századi magyar irodalomban. Ez a tér természetes módon megjelenő nyilvánosság – hiszen a szerzők jobbára a saját nyilvánosságuk érték-vonatkozásain, referenciális pontjainak kidolgozásán és ezzel szoros összefüggésben a mi és ők határvonalainak megvonásán fáradoznak, amely a vitapartnert éppenséggel kívül rekeszti a 'fáradozások' nyomán kialakuló nyilvános terekből – a határ mindkét oldalán. Ezek lesznek aztán azok az egyre inkább szilárd s alig átjárható nemzeti keretek, amelyek már nem is engedik meg az effajta közös diskurzív terek kialakítását. A filológia és a történetkutatás számára a nyilvános terek és határainak ez a fajta genezise új, termékeny szempontokat nyújthat az irodalmi, történeti és számos interdiszciplináris kutatás számára. Az itt javasolt szemlélet nem egyszerűen párbeszédet, avagy valamiféle rosszul értett multikulturalizmust eredményez; noha a szakmai párbeszéd megindulását is segítheti, de éppenséggel az adott nemzeti kereteken belül is megváltoztathatja a kutatások megértési horizontját. Ezt természetesen könnyebb érzékeltetni a szomszédos népek irodalmi, kulturális teljesítményeinek esetében – jelen esetben Ján Kollár szlovák filológiai recepcióját illetően, de *mutatis mutandis*, a magyar tudományos életben is egy másféle, természetesen részben már meglévő, produktív szakmai szemléletet eredményezhet.

Mint említettük, sajátos szerep hárul egy másik motívumra is, a két európai folyam metaforája immár jelentéssel felruházva alkalmazható: a két kötet kiváló példáját nyújtja a közép-európai konzervatív irodalom, a neokatolikus – modern – irodalom aránylag egységes olvasati lehetőségeinek, akár utat nyithatnak Pavol Strauss vagy Jan Patočka megismerésének és értelmezésének mélyebb, autentikusabb és nem utolsósorban olyan jellegű interpretációi számára, amelyek számunkra is jelentőséggel bírhatnak – hangsúlyozottan az *itt és most* perspektívájából, de az ideológiai bilincsektől megszabadulva, és akár a filológia számára is új, nyitott perspektívákkal. Ez a *szemléletmód* garantálhatja, hogy egy interpretáció *ne csupán itt és most* legyen érvényes és értékes. Julius Curtius metaforáját ülteti át Közép-Európára Kiss Szemán Róbert, hogy ne csak a Rajna, vagy a Duna, s ha folytatni akarjuk, az Elba és a többi folyó *egy adott szakaszát* lássuk, amennyiben meg akarjuk érteni, mi történt, s mi történik a folyamatok egyik vagy másik oldalán...